

POCZĄTKI RZĄDÓW STANISŁAWA AUGUSTA 1764 – 1773

Wprowadzenie.

Przez cały XVIII Rzeczypospolita chyliła się ku upadkowi. Czasy saskie zapoczątkowały upadek polityczny i gospodarczy Rzeczypospolitej. Ewolucja państwa polskiego coraz bardziej odbiegała od ewolucji państw europejskich. Ustrój szlacheckiej Rzeczypospolitej z sejmem będącym pod całkowitą kontrolą szlachty, z królem kontrolowanym przez szlachtę oraz gospodarka oparta na pracy pańszczyźnianego chłopca, były wyjątkiem na skalę europejską. Rzeczypospolita była krajem zacofanym. Wszystkie kraje ościenne były rządzone przez monarchę, który posiadał władzę absolutną, unowocześniano gospodarkę. W Cesarstwie Austriackim czy w Prusach odchodzono od pańszczyzny na rzecz czynszu – dzięki temu chłop nie musiał pracować na ziemi pana tylko płacił mu za dzierżawę ziemi. W całej Europie rozwijała się myśl oświeceniowa, która przyczyniła się do rozwoju nauki i techniki. Korzystał z tego Piotr I Wielki, car rosyjski, czy władcy Austrii tworząc akademie wojskowe, których mury opuszczali zawodowi oficerowie, podczas gdy armia polska była nieliczna i nadal opierała się na pospolitym ruszeniu. Nowoczesna armia, uzbrojona w muszkiety, jednakowo umundurowana, dowodzona przez sztab wyszkolonych oficerów była nieporównywalnie skuteczniejsza od wojska polskiego. By tą armię utrzymać nakładano w państwach europejskich bardzo wysokie podatki, na co szlachta polska nie chciała się zgodzić, uważając reformy skarbowe, wojskowe i polityczne za naruszenie złotej wolności szlacheckiej. Utwierdzali ją w tym magnaci i dwory państw ościennych (Rosja, Austria, Prusy), którzy korzystali z anarchii panującej w Rzeczypospolitej. Osłabiała ona znacznie państwo polskie. Część światłej szlachty zdawała sobie sprawę z konieczności reform, które uzdrowiły by polski ustrój (system rządów) oraz gospodarkę. Przez cały XVIII wiek starano się przeprowadzić konieczne reformy.

1. Sejm konwokacyjny 1764 r. i jego reformy

Na sejmie tym starano się zreformować polski skarb i wojsko oraz osłabić podstawy władzy magnaterii. Dlatego też :

- dla usprawnienia skarbu: powołano Komisję Skarbową, nakazano lustrację królewszczyzn, zniesiono cła prywatne i wprowadzono cło generalne
- powołano Komisję Wojskową dla przeprowadzenia reformy wojska
- skasowano przysięgi posłów na instrukcje poselskie co miało zapobiec zrywaniu sejmu
- zreformowano sądownictwo – wyroki miały zapadać większością głosów
- ogłoszono lustrację dóbr królewskich (królewszczyzn)
- rozpoczęto zakładanie stałych polskich przedstawicielstw za granicą
- wprowadzono nowy regulamin obrad ustalając kolejność poszczególnych czynności sejmu
- w miastach powołano komisje dobrego porządku, wzmocniono samorząd miejski, zwolniono miasta od prywatnego sądownictwa duchownego i świeckiego
- wprowadzono cło generalne, znosząc przy tym prywatne cła i myta
- zniesiono częściowo jurydyki szlacheckie i duchowne. (**Jurydyka** – teren na obszarze miasta wyłączony spod zarządu i sądownictwa miejskiego; były to pojedyncze nieruchomości a czasem całe dzielnice, przedmieścia, a nawet odrębne miasteczka należące do szlachty, magnatów lub duchowieństwa)

2. Elekcja Stanisława Augusta – reformy oświeceniowe St. Augusta

Kandydatura Stanisława Poniatowskiego została zgłoszona przez obóz nazywany „Familią” ze względu na jego bliskie stosunki z carycą Katarzyną. Przyjął on imię **Stanisława Augusta**. Był to ostatni władca niepodległej Rzeczypospolitej (1764-1795). Stanisław August Poniatowski był człowiekiem wykształconym, mecenasem sztuki, który pragnął przeprowadzić konieczne reformy.

Reformy Stanisława Augusta

- Stanisław August Poniatowski zwoływał nieoficjalne „konferencje króla z ministrami”, organ doradczy i zarządzający, który stanowił załączek organu władzy centralnej
- uruchomiono mennicę państwową, która biła monety
- zreformowano pocztę
- w 1765 r. powołano pierwszą państwową, świecką szkołę – Szkołę Rycerską w Warszawie (tzw. Korpus Kadetów). Na jej czele stanął książę Adam Czartoryski.

- powstało czasopismo „Monitor” – krytykowało zacofanie części szlachty
- powołano pierwszy państwowy Teatr Narodowy

3. Sprawa innowierców (1766) i uchwalenie praw kardynalnych (1767)

Przeciwko reformom sejmu konwokacyjnego wystąpiły na sejmie w 1766 r. dwory państw ościennych jak i opozycja wewnętrzna. By nie dopuścić do dalszych reform odwrócono uwagę szlachty od spraw najważniejszych. Posłużyła do tego **sprawa dysydentów (innowierców)**, których na sejmie w roku 1733 pozbawiono praw politycznych. Caryca Katarzyna II i król Prus Fryderyk II wykorzystali walkę dysydentów o prawa by móc ingerować w wewnętrzne sprawy I RP. Pod osłoną wojsk rosyjskich innowiercy zawiązali konfederacje w Słucku (prawosławni) i Toruniu (protestanci). Jednocześnie ambasador rosyjski **Repnin** zachęcał przeciwników reform, katolików żądających detronizacji króla, do zawiązania konfederacji generalnej w Radomiu, która wystąpiła w obronie „złotej wolności” i zażądała opieki Katarzyny II. Doszło do wojny domowej między katolikami a innowiercami, którzy razem sprzeciwiali się królowi i reformom. Katolicy poprosili o przysłanie wojsk rosyjskich i rozstrzygnięcie sporu. Doszło w **1767 r. do zwołania sejmu pacyfikacyjnego**.

Sejm obradował pod wężem konfederacji radomskiej do **1768 r.** Sejm przywrócił równouprawnienie dysydentów, obalił niektóre reformy Czartoryskich i opracował tzw. **prawa kardynalne**. Prawa te zatwierdzały podstawowe zasady ustroju państwa, będące aktami nadrzędnymi w stosunku do innych ustaw. Prawa te gwarantowały przewagę szlachty lub chroniły interesy magnatów. **Zaliczamy do nich:**

- wybór króla tylko na drodze wolnej elekcji,
- liberum veto,
- artykuły henrykowskie, a szczególnie prawo wypowiedzania posłuszeństwa królowi,
- wyłączne prawo szlachty do piastowania urzędów,
- wyłączne prawo szlachty do posiadania ziemi,
- pacta conventa,
- władzę szlachty nad chłopami.

Po raz pierwszy uchwalono je jako ustawę w 1768 r., a rozszerzono je i potwierdzono w 1775. Prawa kardynalne uznano za niezmiennie. **Gwarantem praw kardynalnych** została **caryca Katarzyna II**. (od 1772 również Prusy i Austria.) Prawa kardynalne gwarantowały niezmiennosc ustroju I RP – anarchię i oligarchię magnacką co było na rękę tak ościennym mocarstwom jak i rodom magnackim.

Na sejmie 1768 r. Katarzyna II zezwoliła na **wprowadzenie pewnych reform**.

- Wyodrębniono tzw. **materie status** i **materie ekonomiczne**. Uchwały w sprawie materii status miały zapadać jednomyślnie na sejmie „wolnym”. Decyzje w sprawach ekonomicznych (mniej ważnych) miały zapadać większością głosów. Niestety nadal wymagano jednomyślności w sprawach: stanowienia podatków, sprawach monetarnych, ustalaniu liczby wojska, zwoływaniu pospolitego ruszenia, zawierania przymierzy i traktatów z obcymi państwami, zmianami zakresu kompetencji urzędów i sądów, porządku obrad sejmów i sejmików, nadawanie szlachectwa cudzoziemcom o Polakom.
- Unormowano tok obrad sejmowych i wprowadzono nowy regulamin obrad sejmowych.
- Na sejmikach ziemskich miała obowiązywać zasada podejmowania uchwał większością głosów.
- Szlachta gołota utraciła prawo uczestniczenia w sejmikach ziemskich – tej reformy nie wprowadzono w życie.

4. Konfederacja barska 1768 – 1772

a) przyczyny konfederacji :

- silna zależność polityczna RP od Rosji budziła sprzeciw szlachty
- konserwatyści obawiali się nowości
- patrioci chcieli bronić zagrożonej suwerenności państwa
- gwałty i grabieże wojsk rosyjskich
- agitacja duchowieństwa przeciwko równouprawnieniu dysydentów

b) Akt założenia konfederacji barskiej – Konfederację barską zawiązali „prawowici chrześcijanie, katolicy, naród polski, wierny Bogu i Kościołowi, wolnym królom i kochanej ojczyźnie” –

konserwatywni katolicy. Związano ją: w obronie wiary katolickiej przeciwko innowiercom, przeciwko Rosji i królowi, który podporządkowywał się Rosji.

Założenia negatywne	Założenia pozytywne
<ul style="list-style-type: none"> ▪ obrona wiary katolickiej i nie dopuszczenie do zrównania praw innowierców i katolików 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sprzeciw wobec ingerowania Rosji w sprawy polskie ▪ zakaz gwałtów i rabunków innowierców ▪ wszyscy podlegają jednej komendzie ▪ zjednoczenie społeczeństwa wokół pewnej idei

c) najważniejsze wydarzenia związane z konfederacją

- konfederatów poparła Turcja, która wypowiedziała wojnę Rosji oraz Francja (pieniądze, broń i oficerowie)
- króla poparły wojska rosyjskie i część armii RP
- walki toczyły się głównie na Ukrainie; miały one charakter partyzancki gdyż konfederaci nie mogli konkurować z regularną armią rosyjską.
- bunt chłopów pod wpływem Rosji przerodził się w **koliszczyznę** – otwarty bunt chłopów na Ukrainie. Powstaniem dowodzili: Michał Żeleźniak i Iwan Gonty. Powstańcy chłopcy zdobyli Humań i doprowadzili do rzezi katolickiej szlachty i Żydów.
- 1770 – konfederaci ogłosili detronizację Stanisława Augusta Poniatowskiego
- 1771 – konfederaci porwali króla by zmusić go do abdykacji. Król został uwolniony ale porwanie zmieniło stosunek społeczeństwa do konfederatów.
- 1772 – poddała się ostatnia twierdza konfederatów – Jasna Góra

d) przyczyny klęski konfederacji; jej skutki i znaczenie:

- przewaga wojsk rosyjskich. W 1771 r. do RP sprowadzono armię rosyjską dowodzoną przez Aleksandra Suworowa,
- przegrana Turcji w wojnie z Rosją

Znaczenie:

- pierwszy polski zryw niepodległościowy
- ruch polityczny konserwatywnej polskiej szlachty, która się sprzeciwiała reformie ustroju, która była potrzebna do utrzymania niepodległości

Skutki:

- umiędzynarodowienie problemów RP
- Austria, która deklarowała neutralność zaanektowała Spisz, Podhale i Sądecczyznę (1769 – 1770)
- król pruski Fryderyk II odgrodził kordonem sanitarnym Prusy Królewskie

5. I rozbiór Polski – 5.08.1772 r.

a) geneza

- O I rozbiórze zdecydowało wiele czynników. Prusy, Rosja i Austria nie chciały dopuścić do przeprowadzenia reform, które mogłyby umocnić wewnętrznie państwo polskie. Wskutek intryg dworu moskiewskiego szlachtę polską podzieliła sprawa innowierców (ludzi innej wiary). Rosja i Prusy zażądały zrównania ich w prawach ze szlachtą katolicką co doprowadziło do podziałów a ostatecznie spowodowało wybuch wojny zwanej konfederacją barską. Konfederację barską z lat 1768-1772 związano przeciwko królowi, reformom, Rosji i innowiercom. Wojna doprowadziła do dalszego osłabienia państwa polskiego i przyczyniła się do rozbioru.
- Bezpośrednią przyczyną rozbioru była propozycja króla pruskiego Fryderyka II, który zaproponował by państwa ościenne podzieliły się ziemiemi Rzeczypospolitej. W ten sposób uzyskane ziemie miały zrównoważyć nabytki Rosji na Półwyspie Bałkańskim (po wojnie z Turcją)

b) postanowienia:

Prusy otrzymały	Rosja otrzymała	Austria otrzymała
<ul style="list-style-type: none">▪ Pomorze Gdańskie bez Gdańska▪ Warmia▪ ziemie nadnoteckie (nad rzeką Noteć – północna Wielkopolska i część Kujaw)	<ul style="list-style-type: none">▪ ziemie leżące na wschód od rzek Dźwina i Dniepr	<ul style="list-style-type: none">▪ tereny na południe od rzek Wisła i San (część województwa krakowskiego i sandomierskiego) bez Krakowa▪ województwo ruskie po rzekę Zbrucz
Razem 36 tys. km ² 580 tys. mieszkańców	Razem 92 tys. km ² 1,3 mln mieszkańców	Razem 83 tys. km ² 2,65 mln mieszkańców

6. Sejm rozbiorowy – Warszawa 1773 r.

Sejm rozbiorowy zwołany do Warszawy w 1773 r. pod presją obcych wojsk i przy udziale wielu przekupionych posłów ratyfikował konwencję rozbiorową. Nie pomógł **protest Tadeusza Rejtana**, który nie chciał dopuścić posłów do izby i własnym ciałem zagroził wejście (nie chciał by zatwierdzono zawiązanie konfederacji sejmowej zaproponowanej przez zdradzieckiego marszałka izby poselskiej Adama Ponińskiego).

Sejm zatwierdził traktaty handlowe z trzema zaborcami, bardzo niekorzystne dla RP. W 1775 r. uchwalił on nowe prawa kardynalne poszerzając prawa z 1768 r. o zakaz powoływania na tron cudzoziemca oraz dzieci i wnuków panującego. Gwarantem praw kardynalnych stały się wszystkie państwa zaborcze. Pozytywną stroną praw kardynalnych było to, że chroniły przed anarchią, miały także gwarantować niepodzielność terytorium państwowego.

Na sejmie tym przeprowadzono również szereg ważnych **reform**:

- ❖ powołano nowy organ władzy centralnej – **Radę Nieustającą**. Składał się z 36 członków wybieranych przez sejm spośród posłów i senatorów na 2 lata. Dzieliła się na 5 departamentów (ministerstw): interesów cudzoziemskich (spraw zagranicznych), policji, wojska, sprawiedliwości, skarbu. Każdy z nich liczył 4 – 8 członków. **Zadaniem Rady było kierowanie sprawami państwa w okresie pomiędzy sejmami**. Rada ograniczyła uprawnienia monarchy, który jej przewodniczył. Stanisław August Poniatowski potrafił wykorzystać Radę do wprowadzenia w życie szeregu swoich zamierzeń. Uchwały w Radzie zapadały większością głosów, a podpisywał je król, pierwszy rangą senator i marszałek Rady. Rada podlegała kontroli sejmu, któremu składała sprawozdania ze swojej działalności. Sejm mógł uchylić decyzje podejmowane przez Radę, a jej członków postawić przed sądem sejmowym. Rada mogła wywrzeć olbrzymi wpływ na sytuację w RP. Miała jednak wielu wrogów. Magnackim oligarchom nie odpowiadało to, że król uczynił z Rady narzędzie swojej polityki. Obóz patriotyczny widział w Radzie tylko organ narzucony przez obce państwa i podporządkowany Rosji.
- ❖ **Król utracił prawo:**
 - zwoływania sejmu,
 - nadawania królewskich,
 - powoływania ministrów i senatorów,
 - mianowania oficerów i starostów
 - wydawania poleceń organom administracyjnym.
- ❖ podniesiono liczbę wojska do 30 tysięcy,
- ❖ sejm przywrócił cło generalne i ustanowił jednolite dla całego kraju podymne. Zwiększono podatki by zapewnić dochody skarbu na utrzymanie wojska nie można jednak było dopilnować ich ściągania. Dlatego też faktycznie liczba wojska nie uległa takiemu zwiększeniu.
- ❖ w **1773 r. utworzono Komisję Edukacji Narodowej**, pierwsze w Europie ministerstwo oświaty. KEN składał się z 8 osób. Przejęła majątek uzyskany z kasacji Zakonu Jezuitów (kasacji dokonał papież Klemens XIV). Była podporządkowana bezpośrednio królowi i sejmowi. Jej celem była reorganizacja szkolnictwa. Objęła zarząd nad wszystkimi szkołami publicznymi w państwie. KEN zakładał szkoły parafialne dla dzieci chłopskich, stworzył dwa seminaria nauczycielskie w Łowiczu i w Wilnie, **W 1775 r. powołała Towarzystwo do Książ**

Elementarnych, którego celem było wydawanie podręczników, opracowywanie programów szkolnych oraz kontrolowanie działalności pedagogicznej szkół.

Reformy KEN:

- RP podzielono na dwa okręgi szkolne: Koronę i Litwę, które podlegały dwóm szkołom wyższym Akademii Krakowskiej i Wileńskiej
- Akademie te zamieniono w Szkoły Główne
- Szkołom Głównym podporządkowano szkoły wydziałowe (7-o letnie) i podwydziałowe (6-o letnie) – szkolnictwo średnie
- Szkoły parafialne zostały upaństwowione i ześwieczone
- Zreformowano Szkoły Główne: w miejsce wykładów wprowadzono nauki oparte na eksperymencie, większy nacisk położono na naukę historii i geografii ojczystej, wprowadzono naukę praktycznych umiejętności i ćwiczenia fizyczne, ograniczono łacinę na rzecz astronomii i matematyki, fizyki czy geologii, medycyny.
- Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych oprócz programów nauczania opracowało elementarz by podnieść poziom szkół elementarnych
- Do programu nauczania szkół podlegających KEN wprowadzono nauki matematyczno – przyrodnicze i położono nacisk na ich praktyczne wykorzystanie, ważnym elementem stała się nauka historii Polski, prawa krajowego, etyki świeckiej, nauki języków nowożytnych oraz przysposobienia wojskowego